

**Інформаційно–аналітичні матеріали та пропозиції до Проекту рішення Верховної Ради щодо пріоритетів екологічної політики та покращення стану охорони вод та раціонального використання природних ресурсів Чорного та Азовського морів на наступні 5 років
(УкрНЦЕМ)**

Ефективне використання природних ресурсів одна із найважливіших умов сталого соціально-економічного розвитку держави. Перспективи економічного розвитку України, зокрема, досягнення її енергетичної незалежності в значній мірі пов'язані з розвитком її морегосподарського комплексу й освоєнням морських ресурсів, а саме, з використанням транспортного, паливно-енергетичного, рекреаційного, рибпромислового й екологічного потенціалів. Нарощення морського потенціалу України є однією з важливих передумов формування її як морської держави. Одним зі складників морського потенціалу України є її вуглеводневі ресурси українського шельфу Чорного й Азовського морів.

Світові держави активно використовують ресурси морів та океанів, особливо шельфові зони, як джерело видобутку вуглеводнів. Сьогодні у світі на континентальному шельфі видобувається понад 34 % нафти або 1,3 мільярда тон.

На українській ділянці шельфу розвідані й доведені запаси оцінюються в розмірі від 80 до 300 млрд куб. м газу. Але після анексії Криму цифри дещо змінилися. Так, до анексії АР Крим українські сектори Чорного і Азовського морів були найбільшими серед країн узбережжя. До 2014 року моря сягали 1/5 частини України — 130 тисяч кв. км. Після анексії Криму в Україні залишилось не більше ніж 40 тис кв. км. З них 24, 2 тис кв. км — сектор Чорного моря, 15,7 тис кв. км — сектор Азовського моря. Із початку окупації Криму Росія з українських родовищ на шельфі Чорного моря викачала мільярди кубометрів газу.

Інтенсифікація економічної діяльності на морських акваторіях і в прибережній зоні моря (розвідка й освоєння ресурсів шельфу, зростання морських вантажопотоків, у т.ч. небезпечних вантажів, прокладка підводних газопроводів, розвиток діючих і побудова нових портів, рейдові перевалки і т. ін.) висуває підвищені вимоги до забезпечення безпеки життєдіяльності й екологічної безпеки.

Розвиток практично всіх видів морегосподарської діяльності супроводжується загостренням екологічної ситуації в морському регіоні, виникненням конфліктних ситуацій у сфері використання території прибережної смуги, у тому числі пов'язаних з порушенням законодавства й прав громадян (незаконна забудова, стрімке скорочення територій рекреаційного й оздоровчого призначення, порушення принципу вільного доступу громадян до водних об'єктів, створення наливних земельних ділянок на території пляжів та їх забудова та ін.). Періодично виникають і вже існують на постійній основі міждержавні екологічні конфлікти, які переростають у політичні, і навпаки, при вирішенні політичних і економічних конфліктів активно використовується "екологічна карта" (побудова дамби до острова Тузла; поглиблення суднового ходу через гирло Бистре; вплив Керченського мосту на стан прилеглих акваторій Чорного і Азовського морів та ін.). Неважко передбачити райони можливого виникнення конфліктів, пов'язаних із транскордонним забрудненням: район о. Зміїний, Керченсько-Таманський шельф, центральна частина Азовського моря. Слідом за освоєнням ресурсів шельфу настане освоєння ресурсів морського дна глибоководної частини Чорного моря, що потребуватиме вирішення нових складних технічних і екологічних проблем, пов'язаних з роботами в сірководневій зоні моря, видобуванням газогідрату метану, тощо.

Відповідно до стратегічного документу Європейської Комісії «Innovation in the Blue

Economy: realising the potential of our seas and oceans for jobs and growth» дієвим інструментом для забезпечення стабільності і процвітання морських прибережних регіонів, є впровадження політики «Блакитного зростання», що передбачає координацію та гармонізацію всіх видів людської діяльності на морі та на узбережжі з метою економічного росту країн.

У зв'язку з цим надзвичайно гостро постає питання одержання регулярної, всебічної й достовірної інформації про стан морського середовища. Морський екологічний моніторинг є єдиним засобом одержання інформації щодо стану складових екосистеми Чорного та Азовського морів, яка необхідна для забезпечення охорони та раціонального використання морських ресурсів України.

Моніторингова інформація необхідна для вирішення таких конкретних важливих завдань, як:

- оцінка впливу на довкілля морегосподарської діяльності (ОВД);
- екологічний аудит об'єктів морегосподарського комплексу;
- еколого-експертна оцінка стану морських акваторій і прибережних територій;
- розрахунок екологічних втрат і економічних збитків держави від забруднення моря;
- відстоювання національних інтересів України в міждержавних суперечках, пов'язаних із транскордонним забрудненням;
- вироблення науково обґрунтованих заходів та прийняття рішень щодо управління станом морського середовища;
- виконання міжнародних зобов'язань України по захисту Чорного моря від забруднення та ін.

Необхідно побудувати та забезпечити функціонування системи управління станом морського довкілля міжнародного рівня. Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить зокрема зобов'язання української сторони щодо імплементації Рамкової Директиви ЄС про Морську Стратегію (MFSD) та Водної Рамкової Директиви ЄС (WFD). Перший з цих документів встановлює стандарти «Доброго екологічного стану» для всіх територіальних морських вод та для виключної морської економічної зони країни, другий стосується переважно континентальних вод, але також охоплює і прибережні морські води. Україна зобов'язалась у повному обсязі імплементувати обидві вказані Директиви до 2020 року, відповідальним за їх імплементацію є Міністерство енергетики та захисту довкілля України.

Для виконання зобов'язань України щодо імплементації вказаних документів є налагодження постійно діючого національного екологічного моніторингу морського довкілля відповідно до вимог, викладених у названих документах.

В останнє десятиліття екологічний моніторинг Чорного і Азовського морів в Україні практично не фінансувався на національному рівні, що не сприяло ефективному управлінню станом морського довкілля, а також негативно позначалося на міжнародному авторитеті України як морської держави, як члена Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС), як сторони Бухарестської конвенції. Більш того, у ряді випадків Україна вже понесла економічні й політичні втрати, в основі яких знаходиться брак інформації про стан морського довкілля. Так, відсутність відповідної екологічної інформації, а також недосконалість нормативно-правового й методичного забезпечення обумовили неможливість своєчасного і достовірного визначення екологічних втрат і економічних збитків, пов'язаних із нафтовим забрудненням Керченської протоки в результаті аварій 11-12 листопада 2007 року. Відсутність необхідного науково-інформаційного забезпечення суттєво ускладнює позицію української сторони при розв'язанні транскордонних екологічних проблем, наприклад в суперечці з

Румунією щодо впливу на довкілля будівництва суднового ходу в гирлі Бистре.

У недалекому майбутньому слід очікувати активного використання „екологічної карти” з боку сусідніх держав при проведенні розвідки й розробки вуглеводневих ресурсів північно-західного й прикерченського морського шельфу. З іншого боку, аналогічні дії сусідніх держав у транскордонних районах, а також діяльність національних і іноземних газо- і нафтовидобувальних компаній і можливі впливи на морське довкілля України потребуватимуть відповідної реакції держави по захисту своїх національних екологічних і економічних інтересів, які важко буде відстоювати за відсутності достатнього науково-інформаційного забезпечення. Відсутність сучасної достовірної інформації про стан морського довкілля негативно впливає на якість оцінки впливу на довкілля (ОВД) проєктів будівництва та господарської діяльності на морських акваторіях і у прибережній смузі моря. Приклади існуючих і можливих втрат держави, обумовлених недосконалістю та відсутністю інформаційного забезпечення управління станом морського довкілля далеко не вичерпуються наведеними.

Позитивним зрушенням у цій сфері природоохоронної діяльності сприяло підписання та ратифікація Україною 1 вересня 2017 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Як сторона відповідних міжнародних угод Україна має імплементувати низку директив ЄС, у тому числі Рамкову Директиву ЄС про морську стратегію (MSFD) та Водну Рамкову Директиву ЄС 2000/60/ЄС (WFD).

Міністерства енергетики та захисту довкілля України з метою імплементування MSFD необхідно здійснити заходи для здійснення наступних першочергових завдань в межах створення та реалізації Морської стратегії України:

- оцінити базовий екологічний стан та статус екосистем Чорного та Азовського морів в межах виключної морської економічної зони України (ВЕЗ);
- визначити та затвердити критерії доброго екологічного стану (ДЕС) для екосистем Чорного та Азовського морів в межах територіальних вод та ВЕЗ;
- визначити природоохоронні цілі та індикатори, досягнення яких має забезпечити наближення екологічного стану та статусу екосистем Чорного та Азовського морів в межах територіальних вод України та ВЕЗ до ДЕС.

Базовою організацією, яка здійснює науково-методичне та практичне забезпечення реалізації визначених заходів, є науково-дослідна установа «Український науковий центр екології моря» Міністерства енергетики та захисту довкілля України.

Базову оцінку та параметри ДЕС по 8 з 11 дескрипторів, встановлених MSFD, підготовлено за участю УкрНЦЕМ на основі досліджень за національними програмами та в рамках міжнародного проєкту EMBLAS II та EMBLAS - plus. Ці матеріали вже використовуються для розроблення Морської стратегії України.

Відповідно до ст. 11 MSFD Україна повинна на основі базової оцінки розробити і на постійній основі виконувати програму екологічного моніторингу та проводити оцінку екологічного стану морських вод відповідно до вимог MSFD.

Програма державного екологічного моніторингу морів України, що відповідає вимогам MSFD і WFD створена УкрНЦЕМ у 2018 р. Програма моніторингу складається із підпрограм спостережень за первинними показниками та індикаторами, на основі яких здійснюється комплексна оцінка стану морського довкілля за 11-ма дескрипторами відповідно до MSFD для окремих регіонів.

Робочим інструментом для проведення досліджень природних процесів в морських

екосистемах і наслідків антропогенного впливу на них є екологічний моніторинг на базі науково-дослідних суден. В Україні є таке судно – науково-дослідне судно «Владимир Паршин», яке зараз проходить плановий капітальний ремонт.

На сьогодні в УкрНЦЕМ функціонує Регіональний банк даних екологічної інформації Чорного та Азовського морів (РБД). В РБД зберігається екологічна інформація по Азово – Чорноморському басейну, що одержана УкрНЦЕМ, іншими організаціями та науково-дослідними інститутами. Крім цього, в РБД зберігається океанографічна інформація по іншим районам Світового океану, яка була одержана науково-дослідними суднами УкрНЦЕМ; також мається копія Всесвітньої Океанографічної бази Даних Світового океану НЦОД – 1 (Вашингтон), яка містить дані спостережень на близько 1,5 млн. океанографічних станціях, данні в рамках «Біогеографічної інформаційної системи океанів» - «OBIS».

З 2014 року УкрНЦЕМ отримав статус Асоційованого учасника в межах програми Міжнародного Обміну Океанографічними Даними та Інформацією (МООДІ) Міжурядової Океанографічної Комісії (МОК) при ЮНЕСКО. З 2016 року УкрНЦЕМ є вузлом програми Океанської біогеографічної інформаційної системи (ОБІС – МООДІ – МОК/ЮНЕСКО). З 2019 року УкрНЦЕМ визнано Національним Центром Обміну Даних програми МООДІ (МОК/ЮНЕСКО).

Указами Президента України від 21.11.2008 р №1064/2008 « Про оголошення природної акваторії Чорного моря ботанічним заказником загальнодержавного значення «Філофорне поле Зернова» і від 31.09.2012 р. «№ 527/2012 «Про оголошення природної акваторії Чорного моря ботанічним заказником загальнодержавного значення «Мале філофорне поле» створені перші природно-заповідні об'єкти на морській акваторії України. Обидва заказники зазначеними Указами Президента України передані під охорону УкрНЦЕМ. Заказники є складовою національної екомережі і охороняються як національне надбання. На 14-й нараді Конференції сторін Конвенції про біологічне різноманіття визначено, що «Філофорне поле Зернова» і «Мале філофорне поле» були занесені до списку районів, які відповідають критеріям визначення «Екологічно або біологічно значущих морських районів» (ЕБЗР).

УкрНЦЕМ виконує також роботи в напрямі «Науково-методичне забезпечення екологічно збалансованого використання ресурсів шельфу та впровадження механізмів сталого розвитку прибережної зони морів України», базуючись на принципі наукової обґрунтованості розумного поєднання економічних та екологічних інтересів суспільства. Кінцевим результатом робіт буде розробка і впровадження економічного механізму екосистемних послуг морських і прибережних екосистем, а також розробка рекомендацій по впровадженню платежів за морські екосистемні послуги.

Україна має науковий потенціал, технічну базу і сформовані організаційні структури, що необхідні для повноцінного виконання екологічного моніторингу Чорного та Азовського морів у межах територіального моря і виключної морської економічної зони України відповідно до національних потреб і міжнародних зобов'язань України у цій сфері діяльності. Більш того, Україна має усі передумови зайняти лідируюче місце серед причорноморських країн у галузі моніторингу Чорного моря і морських екологічних досліджень, яке вона займала упродовж 90-х років.